

Оила-Маҳалла Жамият Ва Давлатнинг Маданий Кўрки

Azizova M. A.

Muhammad al xorazmiy nomidagi tatu o'qituvchisi

Жамиятнинг турли даврларида оила масаласи олимларнинг диққат марказида бўлиб келган. Жумладан, шарқ мутафаккирлари ва давлат арбоблари – Абу Наср Фаробий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Юсуф Хос Ҳожиб, Амир Темур, Алишер Навоий, Шал (Тилеуке) Кулкеўғли, Аҳмад Дониш, Абай Қўнанбаев, Ризоуддин ибн Фахруддин, Фахр-ул Банот Сибғатуллоҳ кизи, Абдурауф Фитрат ва бошқаларнинг асарларидаги оила-никоҳ муносабатлари, оиладаги шахслараро муносабатлар, ота-онанинг вазифалари, фарзандлар бурчи ҳақида ғоятда ибратли маслаҳат ва ўғитлар баён этилган.¹

Оила бу- эр-хотиннинг ўртасидаги ўзаро муносабатларни ва фарзандлар билан яқин алоқаларни боғлаб берувчи риштадир. Оила бор жойда албатта оила аъзолари ўртасида оилавий муносабаталар ҳам юзага келади. Оила жамиятнинг кўрғони сифатида кенг талқин қилинади. Шунингдек, оила бугунги ва эртанги келажакни шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. Оила қурилгач, ҳар бир оила вакили зиммасига бир қатор маъсулиятлар юклатилади. Бу маъсулиятлар уларнинг ҳуқуқ ва манфаатлари доирасида ҳамда Ўзбекистон Республикасининг конституциясида ҳам мустаҳкамлаб қўйилгангани ҳаммамизга маълум.

Оилада ота-она, ака-ука, фарзандлар ва қариндошлар каби шахслар мавжуд бўлиб, улар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик даражаси бир-бири билан юзага келадиган муносабатларни ҳамда унинг таъсирида юзага келадиган ижтимоий жараёнларни юзага келишига, оиладаги мавжуд муаммолар эса улар ўртасидаги муносабатларни заифлаштиришга ёки мураккаблаштиришга ҳам сабаб бўлади.

Бу борада давлат ва жамият ўртасидаги муносабатларини тартибга солишда албатта қонунларнинг ўрни бекиёсдир. Қонунлар инсон, жамият ва давлат манфаатлари нуқтаи назаридан энг муҳим ҳисобланадиган ижтимоий муносабатларни мустаҳкамлаш, ривожлантириш ва тартибга солиш воситаси.

Инсон ҳуқуқ ва эркинликлари қонунлар воситасида ҳаётга жорий этилади, аслида қонунларнинг асосий мақсади ҳам инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишдан иборатдир.

1987 йилда БМТ Кенгаши тавсиясига кўра, Ассамблея барча давлатларни Халқаро оила йили деб эълон қилиш имконияти тўғрисида ўз фикрларини билдиришни ва бу борада ўз мулоҳазалари ва таклифларини билдиришни таклиф қилди.

1989 йил 9 декабрда Бош Ассамблея 1994 йилни Халқаро оила йили деб эълон қилди. Шунингдек, йилнинг асосий тадбирларини маҳаллий, минтақавий ва миллий миқёсда жамлаш, уларни БМТ ва унинг ташкилотлари тизими кўмагида амалга оширишга қарор қилинди. Ҳар йили 15 май куни нишонланадиган Халқаро оилалар куни БМТ Бош Ассамблеясининг 1993-йилда 47/237-сонли резолюцияси билан эълон қилинган. Бу оилаларга тааллуқли масалалардан хабардорликни ошириш, оилаларга таъсир этувчи ижтимоий-иқтисодий ва демографик жараёнлар ҳақидаги билимларни чуқурлаштириш имконини беради.

¹ Арапбаева Д.К., Арапбаева В.К. Шарқ Мутафаккирларининг Оила Ва Тарбия Ҳақидаги Қарашлари

Халқаро оилалар кунини ўтказишдан мақсад жаҳон ҳамжамияти диққатини оилавий қадриятларга ва оила институти билан боғлиқ муаммоларга қаратишдир.

Ўзбекистон 1991 йилдан ўз мустақиллигини қўлга киритгач, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини рўёбга чиқаришга қаратилган сиёсатни юрита бошлади. Ана шу сиёсатдан келиб чиққан ҳолда 1997 йилдан бошлаб ҳар йил мамлакатимизда маълум бир ном билан аталиб, кучли ижтимоий сиёсат олиб борилмоқда. Масалан, 1998 йил – “Оила йили”, 1999 йил- “Аёллар йили”, 2000 йил – “Соғлом авлод йили”, 2008 йил – “Ёшлар йили”, 2012 йил – “Мустаҳкам оила йили” кабилар.

Бугунги кунда халқаро оила куни барча БМТга аъзо давлатларда, жумладан мамлакатимизда ҳам кенг нишонлаш анъана тусига айланди.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 27 июндаги “Ўзбекистон Республикасида оила институтини мустаҳкамлаш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-3808-сон қарорига ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги ПФ-5938-сон Фармонида асосан «Оила муқаддас» деган эзгу ғояни тарғиб қилиш, хотин-қизларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва оилаларнинг ижтимоий-иқтисодий шароитини яхшилашга кўмаклашиш мақсадида 15 май — Халқаро оила кунини «Оила муқаддас» шиори остида кенг нишонлашни ташкил этиш ва ўтказилиши белгиланди.

Бундан кўриниб турибдики, давлатимизда оила институтига алоҳида эътибор кўрсатилмоқда.

2025-йил 15 май куни Халқаро оила йили деб эълон қилинганига ҳам 31 йил тўлади.

Ҳозирги кунда ҳам аجدодларимиз авайлаб асраб келаётган оила, эр ва хотин муносабларига Конституциямизнинг **Оила, болалар ва ёшлар номли XIV бобининг 76-моддаси**да Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда у жамият ва давлат муҳофазасидадир. Никоҳ Ўзбекистон халқининг анъанавий оилавий қадриятларига, никоҳланувчиларнинг ихтиёрий розилигига ва тенг ҳуқуқлилигига асосланади. Давлат оиланинг тўлақонли ривожланиши учун ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий ва бошқа шарт-шароитлар яратади” деб кўрсатилган.²

Оиланинг муқаддаслиги аввало ҳар ким ўз туғилиб ўсган ва кейинчалик ўзи барпо этган муҳит эканлигидан ҳам билишимиз мумкин. Унинг замирида бир қатор муносабатлар ётадики, у бутун бир ҳаётимизни ташкил этади.

Бироқ ҳозирги кунга келиб, юртимизда ёшларга, ёш оилаларга кўрсатилаётган ғамхўрликдан оқилона фойдалана олмасдан, ўз оилаларини сақлаб қололмай, жар ёқасига келиб қолган бундай оилаларни ҳам Ички ишлар органлари фаолиятида ҳам учратмоқдамиз. Бунда баъзида ёшларнинг оилавий муносабатлардаги билимсизлиги, тажрибасизлиги, зарурий кўникмаларга эга эмаслиги, айрим ота-оналарининг ўғил-қизлар ҳаётига араллашиб, уларнинг бугунги ва эртанги кунини белгилаб бераётганликларига, бундай оилаларда доимий жанжалар, зўравонликлар ҳамда бошқа ҳуқуқбузарликларни содир этилаётганлигига ҳам гувоҳ бўлмоқдамиз.

Шундай экан, ҳар бир ота-она ўғил ёки қиз фарзандини турмушга тайёрлаш босқичида никоҳ ва оиланинг масъулияти, эр-хотинликнинг ҳуқуқ, бурч ва вазифаларидан тўла хабардор қилишлари ҳамда соғлиқларига катта эътиборда бўлишлари лозим. Ана шунда никоҳдан эрта ажралишлар, фарзандлар эса ота-она меҳридан жудо бўлмайди.

Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 1 сентябрдан эътиборан кучга кирган Оила кодекси Ўзбекистон Республикасида никоҳ ва оила муносабатлари соҳасидаги асосий қонун ҳужжатидир. Оила тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий мақсади ижтимоий иқтисодий вазиятни ҳисобга олган ҳолда оилани мустаҳкамлашга, оилада унинг аъзоларининг манфаатларини қаноатлантиришга энг кўп имконият берадиган муносабатларни ўрнатишга, оила аъзоларидан ҳар бири учун муносиб ҳаёт ва эркин ривожланишни таъминлайдиган шароитлар яратишга қаратилган ҳуқуқий шароитларни

² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси

белгилашдан иборатдир. Бу мақсадни амалга оширишнинг зарур шарти эр ва хотиннинг оилавий муносабатларда тенглиги принципини мустаҳкамлашгина эмас, балки улардан ҳар бирига тегишли ҳуқуқ ва эркинликларини рўёбга чиқариш учун тенг имкониятларни ҳам таъминлашдан иборатдир.³

Жамиятимизда оила ва ўзаро муносабатларни Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси оилавий муносабатларни тартибга солишга, оилавий муносабатларни муҳофаза қилишга ва оила аъзоларининг ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган. Ички ишлар органлари ўз фаолиятида Оила кодексини қўллашда қуйидаги асосий вазифаларни бажаради:

- **Қонунчиликни ҳимоя қилиш:** Ички ишлар органлари оилавий муносабатлар билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни, хусусан, оиладаги зўравонлик, фарзандларнинг ҳуқуқларини бузиш ҳолатларини аниқлаш ва уларга қарши чоралар кўришда иштирок этади.
- **Фарзандларни муҳофаза қилиш:** Оила кодексига фарзандларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини муҳофаза қилишга алоҳида эътибор берилган. Ички ишлар органлари фарзандларни оиладан ажратиш ёки уларни муҳофаза қилиш зарур бўлган ҳолатларда тегишли чораларни амалга оширишлари керак.
- **Тинчликни таъминлаш:** Оилавий низоларнинг олдини олиш ва тинчликни сақлаш мақсадида Ички ишлар органлари оилавий низоларни ҳал қилишда иштирок этишлари, зарур ҳолларда медиатция механизмларини қўллашлари мумкин.
- **Таълим ва маълумот бериш:** Оила кодексига ҳуқуқлар ва мажбуриятлар ҳақида аҳолига маълумот бериш, оилавий муносабатларнинг аҳамиятини тушунтириш, зўравонликка қарши курашиш бўйича тадбирлар ўтказиш.
- **Ҳуқуқни муҳофаза қилиш:** Оила кодексига зид бўлган ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва уларга нисбатан ҳуқуқий чоралар кўриш, шу жумладан, жиноят ишларини қўзғатиш.

Оила кодексининг самарали амалга оширилиши учун Ички ишлар органлари ва бошқа давлат ташкилотлари ўртасида ҳамкорлик муҳим аҳамиятга эга. Бу жараёнда фуқароларни ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш учун зарур бўлган барча чора-тадбирлар амалга оширилиши лозим.

Оила кодексининг жаҳон тажрибаларини ўрганиш, уни такомиллаштириш учун муҳим аҳамиятга эга. Келинг бу мавзунини кенгроқ ёритишда бошқа мамлакатлардаги оилавий ҳуқуқий тизимлар, уларнинг муваффақиятлари ва камчиликларини эътиборга олиб таҳлил қиладиган бўлсак, Ўзбекистондаги оила кодексини такомиллаштиришда фойдали бўлиши мумкин бўлган қуйида жаҳон тажрибалари ҳақида баъзи муҳим нукталарга тўхталсак:

1. **Гендер тенглиги:** Кўплаб мамлакатларда оилавий муносабатларда гендер тенгликни таъминлашга алоҳида эътибор берилади. Мисол учун, Швецияда оилавий ҳуқуқлар гендер тенглиги принципига асосланади, бу эса аёлларнинг ҳуқуқларини муҳофаза қилиш ва эркаклар билан тенгликни таъминлашга қаратилган.
2. **Медиатция ва альтернатив низоларни ҳал қилиш:** АҚШ, Канада ва Австралия каби мамлакатларда оилавий низоларни ҳал қилишда медиатция механизмлари кенг қўлланилади. Бу, суд жараёнларини енгиллаштириш ва оилавий муносабатларни сақлашга ёрдам беради.
3. **Фарзандларнинг ҳуқуқлари:** Европадаги бир қатор давлатларда, масалан, Норвегия ва Финляндияда, фарзандларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини муҳофаза қилишга алоҳида эътибор берилган. Фарзандларнинг ҳуқуқларини таълим, соғлиқ ва ижтимоий муҳофаза соҳаларида таъминлаш механизмлари ишлаб чиқилган.

---

³ “Ўзбекистон Республикаси Оила Ва Мехнат Кодексларининг Гендер Экспертизаси” Фуқаролик Ташаббусларини Қўллаб-Қувватлаш Маркази Ва Демократия Ва Инсон Ҳуқуқлари Институтини -2008й

4. **Зўравонликка қарши кураш:** Жаҳонда зўравонликка қарши курашиш учун махсус қонунлар ва механизмлар мавжуд. Мисол учун, Канадада зўравонлик қурбонлари учун ҳимоя ордерлари, психологик ёрдам ва реабилитация дастурлари таклиф этилади.
5. **Психологик ёрдам:** Оилавий муаммолар билан боғлиқ психологик ёрдам кўрсатиш бўйича дастурлар кўплаб мамлакатларда жорий этилган. Масалан, Германияда оилавий психологлар ва консултантлар оилавий муаммоларни ҳал қилишда муҳим роль ўйнайди.
6. **Ижтимоий дастурлар:** Оилавий муносабатларни мустаҳкамлаш ва оила аъзоларининг ҳуқуқларини муҳофаза қилиш учун ижтимоий дастурлар кўплаб мамлакатларда амалга оширилмоқда. Мисол учун, Японияда оилавий дастурлар оилавий муносабатларни мустаҳкамлашга, фарзандларни тарбиялашга ва оиладаги зўравонликка қарши курашишга қаратилган.
7. **Оилавий ҳуқуқларнинг интеграцияси:** Баъзи мамлакатларда оилавий ҳуқуқларнинг интеграцияси, яъни оилавий муносабатлар, иқтисодий ҳуқуқлар ва ижтимоий ҳуқуқларнинг бирлаштирилиши, оила аъзоларининг ҳуқуқларини яхшилашга ёрдам беради.

Ўзбекистон Республикаси Оила кодексини такомиллаштириш борасида бир неча муҳим таклифлар ва фикрлар мавжуд:

1. **Қонунчиликни янгилаш:** Оила кодексини замонавий талабларга мослаштириш мақсадида, унинг нормалари ва принципларини қайта кўриб чиқиш. Мисол учун, оилавий муносабатлардаги гендер тенглиги, оиладаги зўравонликка қарши кураш, фарзанд ҳуқуқлари ва уларни муҳофаза қилиш механизмларини такомиллаштириш.
2. **Медиатсия механизмлари:** Оилавий низоларни ҳал қилишда медиатсия механизмларини кенгайтириш. Оила кодексининг ижроси учун медиатсияни жорий этиш ва уни самарали амалга оширишда махсус тренинглар олиб бориш.
3. **Фарзандларнинг ҳуқуқлари:** Фарзандларнинг ҳуқуқларини муҳофаза қилиш бўйича ҳуқуқий механизмларни мустаҳкамлаш. Фарзандлар учун ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш, уларнинг ҳуқуқларини тушунтириш ва муҳофаза қилиш бўйича махсус дастурлар ишлаб чиқиш.
4. **Аҳолига маълумот бериш:** Оила кодекси ва унинг нормалари ҳақида аҳолига маълумот беришни кучайтириш. Оилавий муносабатлар, ҳуқуқлар ва мажбуриятлар бўйича тадбирлар, семинарлар ва тренинглар ташкил этиш.
5. **Ички ишлар органлари билан ҳамкорлик:** Оила кодексини самарали амалга ошириш учун Ички ишлар органлари, судлар ва бошқа давлат ташкилотлари ўртасидаги ҳамкорликни кучайтириш. Ушбу ташкилотлар орасида маълумот алмашиш ва биргаликда ишлаш механизмларини яратиш.
6. **Психологик ёрдам:** Оилавий муносабатлардаги муаммоларни ҳал қилишда психологик ёрдам кўрсатишни кенгайтириш. Оилавий психологлар ва консултантлар билан ҳамкорликни йўлга қўйиш.
7. **Ижтимоий дастурлар:** Оилавий муносабатларни мустаҳкамлаш ва оиладаги зўравонликка қарши курашиш учун ижтимоий дастурлар ишлаб чиқиш. Бу дастурлар оила аъзоларининг ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган бўлиши керак.

Ушбу таклифлар Оила кодексини такомиллаштириш ва оилавий муносабатларни мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Хулоса ўрнида шуни айтиш лозимки, қонун устувор бўлган давлатда эркинлик, адолат, тенглик кафолатланади. Эр-хотин инок, бир-бирига меҳр-оқибатли бўлишса, бу бахтдир. Зеро, замин яхши бўлса ниҳол бешикаст ўсади. Оилавий бахт сизники, унинг қадрига етайлик.